

ըլլար պատմել հոս թէ ինչպէս անբարոյ քահանայապետը Յուլիանոս կայսրէն ըստացաւ այս գեղարուեստական գործը:

Անձնուէր իշխանի մը հաւանութեամբ թոյլատրուեցաւ քրիստոնէից Յակոբի վաւերական գաշտին՝ նահապետին ջրհորին վրայ կառուցանել եկեղեցի մը որ պատասխան մը եղաւ Սամարացիներու նոր ձեռնարկին և նէապոլիսի կրօնական շինուածքին շուրջ Հելլադ-հա-Սաֆիլը ստանալու իրենց յաւակնութեան: Յերոնիմոս Կոնարկելով 385 ին կատարած ճամբորդութեան՝ ցոյց կուտայ թէ Պաւլինէ նէապոլիսէն անցնելով և աւելի հեռուն ալ մտնէ այն եկեղեցին որ շինուած էր Գարիգլին լերան կողմը, Յակոբի ջրհորին մօտ, որ Տէրը անօթի և ծարաւ նստած էր և կը կշտանար Սամարացի կնոջ հաւատաքովքը: Միւսնոյն հեղինակը 390 ին կ'աւելցնէ Սիւքարի մասին Նեսեբիոսի ծանօթագրութեան սա բառերը՝ որուն վրայ կայ եկեղեցի մը: Այս եկեղեցիին շինութիւնը 380 ին կը տանինք Մեծին Թէոդոսի առաջին տարիներուն՝ լրացուցած ըլլալու համար գործը Դերմանոս եպիսկոպոսին որուն մկրտաբանը արդէն կ'ուրուագրէր յետնագոյն ընդերկրեայ սեղանը (crypte): 380 ի ճարտարապետը իր շինուածքին յատակագիծը հաստատելու համար ներշնչուեցաւ մկրտարաններու համար ըստ կամա ընդունուած խաչաձև յատակագիծէն և իր շինութիւնը յառաջ տարաւ Յակոբի ջրհորին վրայ բռնել տալու Արդուֆի նախագծական ստուերագրին մէջ ցոյց տրուած չորս թեքերուն միացման կէտը: Եփեսոսի խաչաձև պաղիլիքային կեղրոնին մէջ Ս. Յովհաննու դամբարանին դիրքը թերեւ ճիշդ գաղափար մը տայ սամարական սրբավայրին յօրինուածքի մասին: Նախնական մը կըրտարանը հաւանաբար պահելով հոս իր սկզբնական նպատակը՝ երկու սանդուղով և առանց անմիջական ծածկոյթի ընդերկրեայ սեղանի (crypte) ձևով դասի մը վանդակապատին առջև կը բացուէր: Հաւատացեալք բարեպաշտութեամբ կը խմէին այն դոյլէն ուրկէ Տէրը իր ծարաւն յագեցուց. և կ'ըսեն թէ նոյն տեղոյն մէջ կը կատարուէին շատ բժշկութիւններ:

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱԻՆՈՒՆԻ (Շարունակելի)

ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐԸ

ԱՅՍՕՐՈՒԱՆ ԼԵՀԱՀԱՅԵՐԸ

Լեհահայերը այսօր կը բնակին Լվովի շրջանին գլխաւոր քաղաքներուն մէջ: Լեհաստանի արեւելեան սահմաններուն վրայ անոնց թիւը գրեթէ 5000 է: Ուրիշ քաղաքներու մէջ ալ կը գտնուին: Ու ամբողջ Լեհաստանի մէջ անոնց ընդհանուր թիւն է շուրջ 10,000: Անոնցմէ մէկ մասը կ'ապրին վաճառականութեամբ, իրրե պաշտօնեաներ. ուրիշներ կը զբաղին ազատ ասպարէզներով, և բմիշկ, փաստաբան, ճարտարագէտ, և հողատէր են: Լեհաստանի հարաւային արեւելեան մասին մէջ շատ հոգեր տակաւին Հայոց ձեռքն են: Այդ մարդը նոյն ատեն կեղրոն է հայկական աւանդութեան և լեհ ոգիի:

Լեհահայոց զգեստներն ու սովորոյթները դեռ իրենց հին ազգութեան հետքերը կը կրեն և իրր այդ՝ դիւրաւ կը ճանչցուին: Սև մազերն ու աչքերը, իրարու մօտեցող յօնքերը, արծուի ունեղն քիթը, և կարճ հասակը հայոց ֆիզիկական յատկանիշներն են: Դժուարին չէ զանոնք ճանչնալ իրենց անուններէն ալ. գրեթէ միշտ կը կոչուին անոնք Անտոնովիչ, Ճանովիչ, Կէթանովիչ, Թէոտորովիչ ևայլն: Անոնց անունները կը պատկանին այն ժամանակներուն, երբ զեռընտանեկան մականուններ չկային: Որդիները իրենց հայրերուն անունները կ'առնուին, զրան աւելցնելով միայն ուլիչ մասնիկը: Անունները ա՛յդպէս կը կազմուէին Հայաստանի մէջ, իրրե վերջաւորութիւն աւելցնելով միայն Լաւ մասնիկը (*): Լեհահայեր պահած են իրենց ցեղական հին անունները, անոնց վրայ աւելցնելով միայն լեհական անունականոցորդ մասնիկը. զոր օր. վարդանովիչ, Պողոսովիչ, ևայլն: Արրայ Տօքթ. Յովսէփ Թէոտորովիչը ծանօթ է ամբողջ Լեհաստանի մէջ: Անիկա Լվովի արք. եպիսկոպոսն է 1902 էն ի վեր: Անուանի է անիկա իրրե ճարտարաբանս և մատենագիր և հայրենասէր, և իրր այդ՝ շատ զնահատուած է ամբողջ լեհ ժողովուրդէն: Լվովի

(*) Անշուշտ մասամբ միայն ճիշտ է այս կարծիքը: (Ծ. Թ.)

Մայր Եկեղեցին իր ջանքերուն շնորհիւ նորոգուեցաւ։ Իր նախորդը, Իսահակ արքեպիսկոպոս Իսահակովիչ, նոյնպէս համարուած էր իր ճարտարխօսական տաղանդին համար։ Վերջերս, բազմաթիւ հայ անուաններ առ յաւէտ արձանագրուեցան Լեհաստանի պատմութեան մէջ։ Տօքթ. Յովսէփ Թորոսովիչ, բարեկամ և պաշտպան երիտասարդութեան, կրթական և ուսումնական հաստատութիւն մը հիմնեց երիտասարդաց համար, այժմ Աքարպքովսքա փողոցին մէջ։ Այս հաստատութեան մէջ, որ իր հիմնադրին անուանը կը կրէ, կը զբոսնուն իր բազմաթիւ հայ և լեհ երիտասարդներ, որոնք կ'ուսանին զարգացած հայ քահանաներու հսկողութեան տակ։ Լեհական դպրոցներ յաճախող կարգ մը երիտասարդներ կը հետեան նաև այս վարժարանին քանի մը դասանիւթերուն։ Լիովի լատին ծէսի արքեպիսկոպոսը Տօքթ. Պոլէսյով Թվարտովսքի, այս դպրոցին մէջ ստացած է իր ուսումը։ Ուրիշ հայ մը, Դաւիթ Արամովիչ, Լիովի մէջ երիտասարդներուն համար հիմնած է գիշերօթիկ մը և ծերերուն համար՝ անկեղանոց մը։ Իր նկարներու հաւաքումէն անիկա ընծայ տուած է կրօնովիոյ ազգային թանգարանին։ Նոյն այդ Մուղէտնին մէջ կայ ուրիշ բաժին մը, որ յատկացուած է ուրիշ հայու մը՝ Երազմոս Պարոնչի ընծաներուն։

Հայերը Լեհաստանի մէջ լոկ իրր մարդասէր չէ որ անուն չինած են. անոնք լայնօրէն օգտակար եղած են նաև լեհական արուեստներու և գիտութեանց յառաջդիմութեան։ Ամենէն անուանի նկարիչներուն կարգին պէտք է յիշել Օդոսարիտովիչը, Անտոն Ստեփանովիչը, և Կիտան Ստեփանովիչը, որ հերոսաբար մեռաւ 1920ի ռուս-լեհական պատերազմին մէջ։ Իզնատիոս Նիկորովիչը, բանաստեղծ և գրագէտ, պատուոյ տեղ մը կը զբաւէ լեհ գրականութեան մէջ։ Հեղինակ է բազմաթիւ թատրերկերու մէջ և Լիովի գրական մրցանակին արժանացած է 1930 ին։ Անոր հայրը, Յովսէփ Նիկորովիչ, հեղինակն է «Երգարան»ին, որմէ ներշնչուած է Դորնէլ Ույեսքի՝ լեհական ազգային երգին հնարողը։

Լեհական գիտութեան մէջ կարեւոր տեղ մը զբաւած է Ժան Պոլոց Անտոնովիչ, պատմագէտ արուեստից, որ մեծ հմտու-

թիւն ունի լեհական նկարչութեան մասին։ Ուսուցչապետ եղած է Ժան Դադիմիլի Համալսարանին մէջ ի Լիովի։ Ուրիշ հայ մը, Պոլտան Դաւիթովիչ, 25 տարիներ զասալսոս եղած է նոյն Համալսարանին մէջ, և ուսուցիչ հայ լեզուի։ Վախճանած է 1923 ին։

Լեհաց հնագոյն պատմութիւնն ալ ունի կարգ մը հայ անուաններ։ Դրիգոր Պերմանովիչ, որ Ազգային Դատարարական Յանձնաժողովին կազմակերպիչներէն մին էր, ԺԼ. դարու վերջերը։ Անիկա հեղինակն էր նոյնպէս «Պարտիք Ուսուցչաց» անուն տետրակի մը։ Արքայ Ստեփան Ռօշքօ, ծագումով հայ, որ ԺԼ. դարու վերջը կ'ապրէր, հեղինակը եղաւ առաջին լեհահայ Բառարանին, որ ցարգ երկու ձեռագիր օրինակով կը պահուի Լիովի հայ արքեպիսկոպոսարանին մէջ։ ԺԺ. դարուն, Հ. Սատոկ պարզ Դոմինիկեանը գրեց հայկական պատմութիւն մը և նշանաւոր լեհահայերու կեանքին նկարագրութիւնը։ Անիկա հեղինակ է նոյնպէս բազմաթիւ պատմական նկարագրութեանց լեհական քաղաքներու, և առաջինը եղաւ իրրև այդ ուղղութեամբ հետազոտութիւններ կատարող։ Կարոլ Միքուլի, Մուշափացի հայ մը, աշակերտ Շոքէնի, երկար տարիներ Տնօրէնը եղաւ Լիովի երաժշտանոցին։ Իր կեանքը նուիրեց մեր երգահանին գործերուն ուսումնասիրութեան, և հրատարակեց անոր բոլոր գործերը։ Յիսուսեան Արքայ Կարոլը գրեց բազմաթիւ կրօնական երգեր, որոնք մինչև ցայսօր շատ ժողովրդական են, սակայն հեղինակին անունը անծանօթ կը մնայ հայութեան։

Բազմաթիւ հայեր օժանդակած են լեհական մշակոյթին։ Ատոնց մէջ պէտք է յիշատակել Ժիւլիուս Սլովացքի, որ հայ էր մօր կողմէն։

ՔԻՒԹԻ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԸ

Լեհաստանի հարաւարեւելեան բաժինին մէջ, ռումանական սահմանին մօտիկը, կը գտնուի Քիւթի քաղաքը։ Այս քաղաքը, ուր հայերը կը բնակին ԺԼ. դարու սկիզբէն ի վեր, պահած է հին հայոց բոլոր աւանդութիւնները։ Անիկա այսօր ալ գեռ կը նկատուի լեհահայոց մայրաքաղաքը, բայց հայ լեզուն ձերերն է միայն որ

կը գործածեն ընթացիկ կեանքի մէջ: Մասնաւոր բարբառ մըն է ան, որ կը կոչուի Քիւթի խառնարարառ, վասնզի հայերէն բառերու հետ ունի նաեւ բազմաթիւ թուրքերէն և թաթարերէն բառեր: Ատոր պատճառն այն է որ իրենց նախնիքը երկար տարիներ բնակած են իրմ, ուր անոնց լեզուն բազում թաթար բառեր և խօսքի ձեւեր առած է անոնցմէ:

Քիւթի մէջ հայկական դպրոց մը կար ժ.Ը. դարէն ի վեր: Մինչև անցեալ դարու կիսուն դոյութիւն ունէր անիկա, և անոր շնորհիւ է որ հայ լեզուն պահուած է այդ սահմանին մէջ: Մեր օրերուն, ան չկայ այլևս. անոր համար է որ այս քաղաքին հայ երկտասարդները ա՛լ չեն գիտեր իրենց լեզուն: Հայ քահանաները տակաւին կը գործածեն եկեղեցական պաշտամունքի լեզուն, զոր աշխարհականները կ'անգիտանան, և որ կը կոչուի զրաբար, այսինքն գրականութեան լեզու: Բոլոր ասիական երկիրներու մէջ, ինչպէս և Ամերիկա և Թրանսսա և Իտալիա և այլն գտնուող Հայոց առ հասարակ գործածած լեզուն արդի հայերէնն է, աշխարհաբարը, որ երբեմն զրական լեզու ալ կը կոչուի հիմակ, որովհետև Հայոց նոր գրականութիւնը այս լեզուով է որ կը գրուի այժմ:

Քիւթի մէջ գրաբար լեզուն միայն պահուած է: Այս քաղաքը ունի ծխական եկեղեցի մը, զոր լաւ կը ճանչնան Լեհաստանի բոլոր Հայերը: Յունիս 13 ին, Ս. Անտոնի տօնին օրը, բազմաթիւ հայեր ուխտի կ'երթան հոն. նոյն իսկ զրացի և եկեղեցիներէն եկողներ կ'ըլլան: Այդ օրը, եկեղեցական պաշտամունքէն զատ՝ նուիրուած է ժողովրդական խրատներու: Ս. Անտոնի տօնը շատ յարգուած է Քիւթի մէջ. հոն չկայ հայ տուն մը որ այդ օրը անոր ի պատիւ բան մը ընելու պարտական չզգայ ինքզինքը: Այդ սուրբը հրաշագործի համբաւ կը վայելէ Քիւթի նոյն իսկ Լեհերուն և Հրեաներուն մէջ: Կը պատմուի թէ անգամ մը հրդեհ ինկած էր հրէի մը տունը, ու բոցերը զրացի տուններուն վրայ կ'երկարէին, սպառնալով այրել ամբողջ շէնքը: Սեպհականատէրը ուխտ ըրաւ աշտանակներ նուիրել հայոց եկեղեցիին, եթէ սուրբը զաղբեցնէր կրակը: Արդարեւ կրակը իսկոյն զաղբեցաւ, ու տունը ա-

ղատեցաւ: Հրեան աշտանակներ գնեց, ինչպէս խոստացած էր, որոնք սուրբին պատկերին առջև դրուեցան:

Քիւթի համբաւուած է չուկայի վերաբերեալ իրերով ևս. այժմին միւսը և երջիկը նշանաւոր են հոն: Ասոնց պատրաստութիւնը հոն՝ հին ժամանակներէ կը սկսի: Ժ.Ը. դարէն Լվովի մէջ կար հայ խանութ մը, որ այժմ միւս կը ծախէր: Դեռ կէս դար առաջ, ի զօրու էին հոն ամուսնութեան և տօներու հին աւանդութիւնները: Հայկական խմորեղէնները, մասնաւորաբար զատկական տօնի առթիւ պատրաստուածները, ցորենի ալիւրով և մեղրով շինուած կարկանդակներ, նշանաւոր էին ամբողջ շրջանին մէջ: Այդ խմորեղէնները փաշա կը կոչուէին: Քահանան ամէն տուն կ'երթար և կ'օրհնէր զանոնք: Հաւիթախաղը ծանօթ էր երկրին բոլոր հայերուն: Մէկը պինդ հաւկիթ մը կը բռնէր իր ափին մէջ. ուրիշ մը բռնէր հաւկիթով մը կը զօրնէր անոր. որո՛ւն հաւկիթը որ կտարէր, կորսնցուցած կ'ըլլար խաղը:

Լեհերուն հետ կենսակցութիւնը բաւական ազդած է հայերուն վրայ, որոնք շատ մը սովորութիւններ փոխ առած են անոնցմէ: Այս բանը կ'երևի յատկապէս ծրնունդի տօնին գիշերուան հայկական երգերուն մէջ: Այս սովորութիւնը Հայաստանի մէջ չկար, և լեհերէն բոլորովին փոխ առնուած սովորութիւն մըն է ան(*): Այս երգերուն մէկ քանին ուղղակի լեհերէնէ թարգմանուած են. ուրիշներ, թէև լեհ լեզուով յօրինուած, բայց զուտ հայկական նկարագիր մը ունին:

Ամուսնութեան արարողութիւնը կատարելապէս մասնաւոր բնոյթ մը ունէր: Խօսքիապի գործողութիւնը կը կատարուէր տարեց և լուրջ երկու անձերու միջոցաւ: Տղուն խնդրանքով, անոնք աղջկան ծնողքին կ'երթային և բանակցութիւն կը կատարէին: Եթէ տղուն խնդրանքն ընդունուէր, ամուսնութեան օրը կ'որոշէին և զրամական պայմաններու վրայ կը համաձայնէին: Եթէ բարի լուր մը կարենային

(*) Կ'երևի թէ յարգելի Տիկինը չէ իմացած քնաթի: Հայաստանի մէջ ամէն կողմ, ինչպէս և հայաբնակ ուրիշ վայրերու մէջ միշտ եղած է նմանի գիշերը փողոցներու մէջ և տուններու դռներուն առջև «Աւետիս» երգելու սովորութիւնը: (Ծ. Թ.)

տանել տղուն, անիկա դուժար մը կը նուրբէր եկեղեցիին: Ամուսնութենէն երկու օր առաջ, նուէրներ կը զրկէր խօսնայրը խօսեցեալին. վրնոց մը, զոյգ մը ձեռնոց, զոյգ մը դուրպոյ, մանեակներ, և ծաղիկ: Կը զրկէր նաեւ սանար մը: Խօսնայրին բարեկամները կը տանէին այս նուէրները, ահօսէի մը վրայ դրուած: Խօսեցեալը, ընդունելով այս նուէրները, դանոնք բերողներուն հետ կը զրկէր իրենները. չալ մը, շապիկ մը, անձեռնոց մը: Հարսնիքին նախընթացը փեսայուն իր տանը մէջ ճաշ մը կուտար իր բարեկամներուն, և սափարիչ մը կուգար անոր հաշուոյն ածիլել զանոնք ամէնքը: Միևնոյն ատեն խօսեցեալը նոյնպիսի ճաշ մը կուտար իր բարեկամուհիներուն, որոնք պսակ մը կը շինէին իրեն համար, աղամանդէ մատանիներով և մուրաի ծիլերով: Ամուսնութեան ծէսը յաջորդ առտուն տեղի կ'ունենար: Արարողութենէն առաջ, ծխական ժողովին անդամները քահանային հետ փեսին տունը կուգային: Անոր վրայ օրհնուած ջուր սրսկելէ վերջ, քահանան փեսան ու անոր բարեկամները հարսին սունը կը տանէր: Հոն ամէնքը կը շնորհաւորէին փեսան ու հարսը, որոնք կեցած էին սեմին վրայ, մինչ ամէնքը օրհնուած ջուր կը սրսկէին անոնց վրայ: Յետոյ, ամուսնի և իրենց բարեկամները, եկեղեցի կ'երթային: Երբ եկեղեցիէն դուրս ելլէին, սահնակ կը նստէին, ու նորէն օրհնուած ջուր կը սրսկէին անոնց վրայ, և նշաշաքար, կաղին եւ չամիչ կը նետէին վրանին: Ամուսնացեալները տունը կ'ընդունուէին իրենց ծընողքներէն, որոնք անոնց երջանկութիւն կը մաղթէին: Յետոյ ներկայ բոլոր երիտասարդներն ու երիտասարդուհիներն ալ կը շնորհաւորէին, մաղթելով որ անոնք ալ ամուսնանան շուտով: Պարերը և ուրախութիւնները կը տեւէին մինչև յաջորդ առաւօտ ժամը 2ը, երբ ընթրիքը կը ճաշակուէր: Սեղանը կը բազկանար թանէ մը, զոր կանդապար կը կոչեն, և որուն մէջ ալիւրէ կարկանդակ ու միս կան: Յետոյ կը բերէին մեծ կարկանդակ մը, որ Պօլիսը կը կոչուի, այսինքն «Բախր». ապա կը բերէին Ալաթուրքա եփուած բրինձը, որ կը կոչուի փիլլալ: Յետոյ կուտէին միսով լեցուած կաղամբէ տերեւներ. որմէ

վերջ անուշեղէններով կը վերջանար ճաշը:

Երեկոն կ'անցնէր պարերով և երգերով: Երբ կ'ընէր, որ «հարսնիքին պառաւ» կը կոչուէր, կը հագուեցնէր հարսը, անոր մազերուն արգողադը կ'ընէր: Կը հագուեցնէր նաեւ միւս աղջիկները, անոնց ալ մաղթելով ամուսնութեան երջանկութիւնը: Բանի մը օր ետքը, ամուսնացեալները փոխացի կ'երթային իրենց ազգականներուն, և կ'ընդունէին անոնց ըզգեստի և զրամական նուէրները:

Հայերը Քիւթիլի մէջ հաստատուեցան Ժ.Ղարուն սկիզբը: Անոնց զբաղումն էր տաւարարութիւն, և խաղախորդ էին: Զուտ վաճառականութիւն ալ կ'ընէին: Կարպաղեանց հովիտները և Պեսարապիոյ արօտավայրերը շատ յարմար էին տաւարարութեան: Քիւթիլացի հայերը սափահանի մօրթ կը շինէին, և կենդանիներուն ճարպը կը ծախէին մօմաղործներուն: Արեւելեան ձիեր կը ծախէին ոչ միայն Լիհաստանի ալ նաեւ Գերմանիոյ և Աւստրիոյ մէջ: Անոնք վաճառականական ուղղակի յարաբերութեան մէջ էին նոյն իսկ Հունգարիոյ հետ, և յաճախ կ'այցելէին Սէտ-միճկրուտ քաղաքը: Կը պատմեն թէ Քիւթիլցի հայ մը Տօպրուճալի մէջ զուարճալի պատահար մը ունեցած է: Հոն գացած էր անիկա ծախելու համար իր ապրանքը, որ շատ յարգի էր հունգարացի վաճառականներու համար: Բայց այս վերջինները սովորութիւն ունէին երկար սակարկելու: Երբ մերժեց անիկա տալ իրենց ուղած վար գնով, լսեց որ անոնք հայերէն կը խօսէին իրենք իրենց մէջ: Կ'ըսէին անոնք թէ ապրանքը ընտիր տեսակէ է. բայց պէտք է իրենց կտրելին ընել ստոր գնով ձեռք բերելու համար գայն: Զեացուց չհասկնալ անոնց խօսքերը, և յաջողեցաւ լաւ գնով ծախել վաճառքը: Յետոյ «հունգարացի»ներուն մնաք բարեւաւ ըսաւ հայերէն լեզուով, խոստանալով ապագային ևս օգտակար ըլլալ իրենց: — Սուտ — հունգարացիները ապշեցան մնացին:

Ներկայիս Քիւթիլցի հայերուն հին հարստութիւններուն յիշատակը միայն կը մնայ: Այսօր անոնք չունին իրենց նախնիքներուն վաճառականական գիրքը, բայց խաղաղ կեանք մը կ'ապրին իրենց պատիկ քաղաքին մէջ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Լեհաստանի մէջ, այսօր, հայոց հին բարդաւած դրութեան յիշատակը միայն կը մնայ, ինչպէս ըսինք։ Նոյն բանը պէտք է ըսել հայկական մշակոյթի աւանդութիւններուն համար եւս։ Լեհ մշակոյթը ա՛յնպիսի մեծ ազդեցութիւն մը ունեցած է հայոց վրայ, որ կարելի է ըսել թէ այս վերջինները իսկական լեհեր զարձած են։ Լեհերը բնաւ ոտնձգութիւն ըրած չեն հայոց կեանքին կամ սովորոյթներուն վրայ, տոտր համար է որ անոնց բարքերուն մէկ մասը անկողնին մնացած, ու հայերը միշտ պահած են զիտակութիւնը իրենց ծագումին։ Անոնք մաս կազմած են լեհ պատմութեան, ու այդ երկրին տնտեսական և մշակութային զարգացման համար անոնց ըրած ճիշդ անոր մէջ պիտի չջնջուի բնաւ։ Զարմանալի չէ որ կարգ մը գիտուններ ինքզինքնին նուիրած են հայերուն ուսումնասիրութեանը և մեծ ջանքեր ըրած են կորուստէ փրկելու համար հայկական հնութիւնները, որպէս զի ապագայ սերունդները զրկուած չըլլան անոնցմէ։

Հայկական հնութեանց գնահատութիւնը վաղուց եղած էր, բայց զանոնք ջնջումէ պահելու համար մեծ բան մը եղած չէր դժբախտաբար մինչև վերջերս։ 1832 ին էր որ Լվովի մէջ կազմակերպուեցաւ հայկական հնութեանց ցուցահանդէս մը, ինչ որ բնդհանուր և ջերմ հետաքրքրութիւն արթնցուց դէպի այդ հնութիւնները, որոնց գոյութիւնը կարծես սկսեր էր մոռցուիլ։ Այդ ցուցահանդէսին շնորհիւ կարելի եղաւ ճանչնալ կամ վերյիշել Հայոց անցեալը Լեհաստանի մէջ, անոնց ծիսական զգեստները, սկիհները, կրօնական և ոչ-կրօնական նկարները, անոնց հին նկարագրութիւնները, և պատմական գրութիւնները, ինչպէս նաև Լեհաստանի մէջ շինուած շէնքերը։ Այս ցուցահանդէսին մաս կը կազմէին նմանապէս հայոց վերաբերող լեհ գրականութիւնը, ինչպէս նաև հայոց լեհերէն գործերը։

Հնութեանց ամենէն վաղնջականները Հայաստանէն բերուածներն էին։ Միւսնե-

րը, նորերը, Լեհաստան շինուածներն էին։ Անոր համար է որ անոնք բնորոշապէս շատ կը տարբերին իրարմէ։ Հայ ոսկերիչները իրենց արուեստին մեծ մասը նուիրած են եկեղեցական զարդագործութեան։ Շինած են սկիհներ, խաչելութիւններ, տուփեր, ելլն։ Ինչպէս նաև ամէն տեսակ դրուագումի գործեր։ Հայոց հին հարստութիւններէն քիչ բան պահուած են։ Իրենց հարստութեան այդ համբաւին համար հայերը պարտ էին ժողովուրդին բոլոր մնացեալ մասերէն աւելի մեծ տուրքեր վճարել։ Վտանգի ատեն, պատերազմի ժամանակ ամէնքն ալ անխտիր կը նպաստէին պետական գանձին։ Շատ անգամներ չեն քաշուած նոյն իսկ ձեռք երկարելու եկեղեցւոյ գանձին, քաղաքը թշնամիին նշանաւորէին փրկելու համար։ Շուրջուներ և ծխական զիպակեղէններ պահուած են մինչև այսօր։ Պաշտամունքի միջոցին անոնք կը գործածէին թուրք, պարսիկ և հայկական զիպակներ։ Կրօնական եւ ոչ-կրօնական նկարչութեան մասնաւոր հաւաքում մը կազմուած է։ Անոր մէջ են Լվովի բոլոր հայ քահանաներուն և արքեպիսկոպոսներուն պատկերները հայոց կաթողիկոս զառնալէն ի վեր, այսինքն շուրջ երեք հարիւր տարիներէ ի վեր։ Անոնց մէջ կան Բենեդիկտեան Բոյր Արքատուհիներու պատկերներ ալ, ինչպէս նաև նշանաւոր հայ ընտանիքներու։ Կան նշանաւոր ձեռագիրներ և աւետարան մը, որ 1198 թուականը կը կրէ։ Սաղմոսներ, ժամագիրքեր և աւելի նոր աւետարաններ, ամէնքն ալ գեղեցիկ եւ մաքուր։ Անոնք յաճախ մազադաթի վրայ են գրուած, եւ կամ տպագրութեան հին գործեր են։ Զեռագիրները գեղազրուած են արուեստով և ճոխ զարդարանքով։ Անոնց մէջ շատ մանրանկարներ ևս կան, որոնց մէջ կը փայլին հին մեծ հայ վարպետներու տաղանդները։ Այս գիրքերէն և գրչագիրներէն կարեւոր մաս մը Հայաստանէն բերուած են, մնացեալը Լեհաստանի մէջ պատրաստուած են։

Լեհաստանի Հայկական հնութեանց կարեւորագոյն հոլը կը բաղկանայ վիպականներէ և վաւերագիրներէ, որոնց հնագոյնները 1367 թուականին կը պատկանին։ Անոնց մէջ կը գտնուին Լեհաստանի հա-

յոց օրէնքներու հաւաքումներ, Լվովի եւ Ստանիսլավովի հայկական իրաւագիտական վաւերագիրներ, ծննդեան եւ մկրտութեան վկայականներ, ցանկեր, կտակներ, յուշագրութիւններ, ելլն: Այս վաւերագիրները պատմիչներուն ցոյց կուտան Լեհահայ ժողովուրդին կեանքը, եւ մեծ կարեւորութիւն մ'ունին ամէն անոնց համար, որոնք կը փափաքին ճանչնալ անոր պատմութիւնը:

Լվովի ցուցահանդէսին մէջ հաւաքուած բոլոր հնութիւնները ցուցակազր-

ուած եւ դասաւորուած են եւ պիտի մաս կազմեն Լվովի Հայկական Մուզէոնին, որ այժմ պատրաստուելու վրայ է: Այդ մուզէոնը պիտի պահպանէ Լեհաստանի Հայոց հնութիւնները, եւ կորուստէ պիտի փրկէ զանոնք: Անկիս պիտի կառուցուի առընթեր Հայկական Մայր Եկեղեցիին: Անոր մէջ պիտի տեսնենք յոյժ ազատական կերպը եւ թոյլատու ոգին, որով վարուած են լեհերը անոնց հետ, եւ որուն համար իրենք եւս միշտ անձնուէր եւ հաւատարիմ եղած են այս երկրին:

Վ. ԵՐԶ. ՊՐՈՆԻՍԼՈՎԱ. ՔԷՍԵՐԻԻԼԵԱՆ

ԷԶՄԻՈՐՆԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(ՍԵՊՆԱԿԱՆ “ՍԻՈՆ”, Ի)

Բ.

Մայիս 19-ի երեկոյեան նիստում Տ. Գէորգ արքեպիսկոպոս զեկուցում կարդաց Ազգային-եկեղեցական ժողովի կողմից նորընտիր Դերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդին յանձնարարուած խնդիրների մասին, այն է Դերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի աշխարհիկ պատգամաւորներին լրանալիք անդամներին, Հայոց Եկեղեցու Սահմանադրութեան մշակութեան, բարեփոխութեան, տնտեսութեան կարգաւորման, նոր տուժարի, նաեւ հոգեւոր զպրոցի եւ այլ անհրաժեշտ կարիքներին մասին, որոնց համար նորընտիր կաթուղիկոսը միջնորդութիւն պիտի յարուցանէր կառավարութեան առաջ:

Զեկուցման մասին մտքերի փոխանակութիւնից յետոյ հետեւեալ օրակարգը կազմուեցաւ, որոնք անմիջական քննութեան նիւթ պիտի լինին. ա) Սահմանադրութեան նախագիծ, բ) Տնտեսական խնդիր եւ գ) Բարեփոխութեան հարցեր:

Դերագոյն Հ. Խորհուրդը Ազգային-եկեղեցական ժողովին ներկայացրել էր իւր

պատրաստած նախագիծը Եկեղեցու Սահմանադրութեան մասին եւ որոշել առաջնորդող սկզբունքները, այն է՝ ա) Վերականգնել ընտրական ժողովրդական ոգին Հայ Եկեղեցու լաւագոյն աւանդութիւնների եւ պատմութեան թելադրութիւնների համաձայն. բ) Ընտրութիւն առաջնորդի, թեմական եւ եկեղեցու խորհուրդների, քահանայութեան. գ) Պարզել եւ ճշգրտել Ընդհանրական եւ Կլիկիկոյ Տան կաթուղիկոսների, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսի պատրիարքների յարաբերութիւնները:

Ազգային-եկեղեցական ժողովը, խրախուսելով այդ սկզբունքները՝ որոշել էր յանձնարարել Կեղրոնական բարձր իշխանութեան՝ յատուկ մասնամոզով կազմել տալ հմուտ անձերից, մշակելու Սահմանադրութեան՝ նախագիծը, աչքի առաջ ունենալով եկեղեցու աւանդական ընտրական սկզբունքը, կանոնական ճանապարհով հետըհետէ մուծուած բարեփոխութիւնները եւ ժամանակակից իրաւակարգերը: Ապա այդ